

دانشگاه بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته باستان‌شناسی

عنوان:

مطالعه تطبیقی جوامع آغاز نگارش فلات ایران

استاد راهنما:

دکتر مهدی مرتضوی

استاد مشاور:

دکتر روح الله شیرازی

تحقیق و نگارش:

آرمان حمدی خارخار

آذر ۱۳۹۲

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان
قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد توسط دانشجو با
راهنمایی استاد پایان نامه تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی
با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می‌باشد.
(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه واحد درسی شناخته می‌شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه
..... به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما: مهدی

مرتضوی

استاد مشاور: دکتر روح الله

شیرازی

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب آرمان حمدی خارخار تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: آرمان حمدی خارخار

امضاء

تقدیم به:

ماحصل آموخته‌هایم را تقدیم می‌کنم به آنان که مهر آسمانی‌شان آرام بخش آلام زمینی‌ام است.

به استوارترین تکیه‌گاهم، دستان پرمهر پدرم
به سبزترین نگاه زندگیم، نگاه گرم مادرم
که هرچه آموختم در مکتب عشق شما آموختم و هرچه بکوشم قطره‌ای از دریای بی‌کران
مهربانی‌تان را سپاس نتوانم بگویم.
امروز هستی‌ام به امید شماس و فردا کلید باغ بهشتم رضای شما
ره آوردی گران سنگ‌تر از این ارزان نداشتم تا به خاک پایتان نثار کنم، باشد که حاصل تلاشم
نسیم‌گونه غبار خستگی‌تان را بزداید.
بوسه بر دستان پرمهرتان

سپاس فراوان از برادرها و پسر عمه عزیزم:

به همسفران مهربان زندگیم سینا، مصطفی و آیدین نازنین
که با هم آغاز کردیم، در کنار هم آموختیم و به امید هم به آینده چشم می‌دوزیم. قلبم لبریز از
عشق به شماس و خوشبختی‌تان منتهای آرزویم.

تقدیم به کسی که:

سایه مهربانیش سایه سار زندگیم است، او که اسوه صبر و تحمل بوده و مشکلات مسیر را برایم
تسهیل نمود
او که مسیح وار با صبرش در تمامی لحظات رفیق راه بود، کسی که کودکی گمشده‌ام را در
چهره معصومش پیدا کردم
به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی سرشار از سلامت و امنیت و
آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است.

سپاسگزاری

پس از حمد و ستایش خداوند متعال، بر خود لازم می‌دانم که از استاد بزرگوارم؛ جناب آقای دکتر مهدی مرتضوی که مسئولیت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفته‌اند و در تمامی مراحل تحقیق، نگارنده را مرهون راهنمایی‌های عالمانه و لطف صبورانه خود قرار داده‌اند، همچنین از جناب آقای دکتر روح الله شیرازی که به عنوان استاد مشاور در طول نگارش این پایان نامه، نگارنده را با بزرگواری یاری نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. در این مجال جا دارد از دوست و استاد عزیزم، دکتر علیرضا سرداری زارچی که در نگارش این سطور همواره با دلسوزی و توجه عالمانه خود از راه دور همراه بنده بوده و منابع مطالعاتی بسیاری برای بنده تهیه و مرا از راهنمایی‌های خود بهره‌مند کردند کمال تشکر و سپاسگزاری را داشته باشم.

در پایان؛ جا دارد از زحمات خانواده عزیزم، به خصوص پدر و مادر مهربانم که در طی این سال‌ها همیشه پشتیبان من بوده‌اند، کمال تشکر را داشته باشم.

چکیده:

اواخر هزاره چهارم و اوائل هزاره سوم ق.م یکی از مهم‌ترین هزاره‌های تأثیرگذار نه تنها در تاریخ ایران بلکه در تاریخ خاور نزدیک است. در این دوران بشر برای نخستین بار شروع به استفاده از نوعی نگارش ساده عددی کرد. در اواسط و اواخر هزاره چهارم ق.م نخستین بارقه‌های پیدایش شهرهای نخستین در خاور نزدیک و فلات ایران زده شد که نتیجه آن شکل‌گیری اولین شهرهای باستان در عصر مفرغ بود. این دوره مهم در پیش از تاریخ ایران عموماً با نام عصر آغاز نگارش شناخته و نام‌گذاری می‌شود. آغاز نگارش دوره‌ای است مربوط به اواخر پیش از تاریخ ایران که همزمان با دوره‌های اوروک و جم‌ت نصر در بخش غربی بین‌النهرین می‌باشد. استفاده از اصطلاح آغاز نگارش که ابتدا از آن برای نامیدن نوعی نوشتار عددی و نشانه‌گذاری‌های خاص آغاز شده بود و سپس برای نامیدن یک هویت فرهنگی به کار رفت، دارای معانی متعددی است، چنانچه در منطقه بین‌النهرین دوره آغاز نگارش از حدود ۳۵۰۰ ق.م آغاز شده و تا ۳۲۰۰ ق.م به طول می‌انجامد و فرهنگ‌های این دوره در بین‌النهرین با همان لفظ آغاز نگارش شناخته می‌شوند ولی این دوره در فلات ایران از حدود ۳۲۰۰ ق.م آغاز و تا ۲۹۰۰ ق.م ادامه می‌یابد و با نام فرهنگ‌های آغاز عیلامی شناخته می‌شوند. پژوهشگران گاهی از پدیده آغاز نگارش برای نامیدن نوعی فرهنگ، گاهی برای نامیدن تمدن و گاهی نیز با احتیاط از این اصطلاح برای نامیدن یک پدیده نوشتاری با خاستگاه متفاوت جدای از فرهنگ‌های بومی فلات ایران، استفاده می‌کنند. این دوره در ایران به دو مرحله تقسیم می‌شود که در ابتدا شامل مرحله نخست دوره آغاز نگارش است که دوره شوش II یا اوروک جدید در خوزستان، بانس در فارس، یحیی IVc در کرمان، شهر سوخته I در سیستان و اواخر سیلک III و اوایل سیلک IV در فلات مرکزی می‌باشد و بعد از آن مرحله دوم این دوره در ایران آغاز می‌شود که افق گسترده با ویژگی‌های بومی آغاز عیلامی در سراسر فلات ایران را شامل می‌شود. جوامع مرتبط با آغاز نگارش در ایران دارای شواهد باستان‌شناختی مختلفی هستند که برخی از آن‌ها در کاوش‌های محوطه‌های شاخصی مانند شوش، گودین، ملیان، یحیی، تپه سفالین، سیلک کاشان، قلی درویش، شهر سوخته، تل قزیر، و شهداد، به دست آمده‌اند. مهم‌ترین و شاخص‌ترین این یافته‌ها، مدارک مربوط به فن مدیریت اداری هستند. مدارک فن مدیریت اداری شامل ژتون‌ها، توپی‌های گلی، مهرها و اثر مهرها و گل نوشته‌ها هستند که سیر تحوّل و تکامل آن‌ها از حالت ابتدایی تا دوره پیچیده شدن مورد بررسی پژوهشگرانی چون جان آلدن، دنیل پاتس و دیگر باستان‌شناسان قرار گرفته است. تحقیق حاضر سعی دارد که به مقایسه تطبیقی جوامع این دوره، شناسایی نسبی ماهیت بومی یا غیر بومی آنها و شناسایی شاخص‌ها و برهم کنش-

های فرهنگی آغاز نگارش در فلات ایران بپردازد تا از این طریق بتوان درکی جامع‌تر از سیستم اقتصادی و اداری جوامع حاضر به دست آورد. شواهد و مدارک موجود اشاره به تداوم فرهنگی در محوطه‌های مربوط به دوران قبل از آغاز نگارش و در پی آن آغاز عیلامی دارد. بر این اساس به نظر می‌رسد ایده غیر بومی بودن ساکنان این دوره را که پیش از این مطرح شده بود، را باید غیر محتمل بدانیم. همچنین پیشرفت‌های اقتصادی و تخصصی شدن تولید برخی از کالاها، توسعه مبادلات منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای مانند مبادله سنگ لاجورد، تولید تخصصی اشیای کلوریتی، استفاده از مهر به طور گسترده در امر بازرگانی و استفاده فراوان از گل نیشته‌های عددی جهت ثبت و ضبط ورود و خروج کالاها از دیگر شاخصه‌های این دوره به شمار می‌روند.

کلمات کلیدی: آغاز نگارش، فلات ایران، مدیریت اداری، گل نوشته‌ها، مهرها و اثر مهرها، ماهیت بومی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱ مقدمه
۳ فصل اول: کلیات
۴ ۱-۱- تعریف مسئله
۵ ۱-۲- سؤالات اصلی پژوهش
۵ ۱-۳- فرضیات
۵ ۱-۴- اهداف پژوهش
۵ ۱-۵- سابقه و ضرورت انجام تحقیق
۶ ۱-۶- روش انجام پژوهش و ابزار گردآوری اطلاعات
۶ ۱-۷- مشکلات و موانع انجام پژوهش
۷ فصل دوم: جغرافیای مناطق آغاز نگارش
۸ ۱-۲- مقدمه
۸ ۲-۲- محوطه‌های واقع در جنوب غرب
۱۱ ۲-۳- محوطه‌های واقع در فلات مرکزی
۱۲ ۲-۴- محوطه‌های واقع در غرب
۱۳ ۲-۵- محوطه‌های واقع در جنوب
۱۴ ۲-۶- محوطه‌های واقع در جنوب شرق
۲۴ ۲-۷- نتیجه‌گیری
۲۶ فصل سوم: باستان‌شناسی محوطه‌های آغاز نگارش
۲۷ ۱-۳- مقدمه
۲۹ ۲-۳- شواهد آغاز نگارش
۲۹ ۳-۲-۱- سفال لبه وارixته
۳۳ ۳-۲-۲- سایر اشکال سفالی

۳۴ گل نبشته‌ها و لوحه‌های عددی..... ۳-۲-۳
۳۶ منشاء و گاهنگاری گل نبشته‌های آغاز نگارش..... ۱-۳-۲-۳
۳۷ نظام شمارشی گل نبشته‌های آغاز نگارش..... ۲-۳-۲-۳
۳۸ سیستم ده‌گانی..... ۱-۲-۳-۲-۳
۳۸ سیستم شصت‌تایی..... ۲-۲-۳-۲-۳
۳۸ سیستم دو شصت‌تایی..... ۳-۲-۳-۲-۳
۳۹ سیستم گنجایشی..... ۴-۲-۳-۲-۳
۳۹ مقایسه گل نبشته‌های آغاز نگارش..... ۴-۲-۳
۴۱ مهرها و اثر مهرها..... ۳-۳
۴۴ نتیجه‌گیری..... ۴-۳
۵۴	فصل چهارم: تحلیل و ارزیابی پیشرفت‌های بومی و ویژگی‌های اقتصادی آغاز نگارش.....
۵۵ مقدمه..... ۱-۴
۵۵ لایه‌نگاری محوطه‌های آغاز نگارش..... ۲-۴
۵۵ محوطه‌های جنوب غرب، غرب و جنوب..... ۱-۲-۴
۵۶ شوش..... ۱-۱-۲-۴
۵۸ چغامیش..... ۲-۱-۲-۴
۵۹ تل قضیر (گسر)..... ۳-۱-۲-۴
۶۱ گودین تپه..... ۴-۱-۲-۴
۶۳ تل ملیان..... ۵-۱-۲-۴
۶۴ جمع‌بندی..... ۶-۱-۲-۴
۶۹ محوطه‌های جنوب شرق..... ۲-۲-۴
۶۹ شهر سوخته..... ۱-۲-۲-۴
۷۱ تپه یحیی..... ۲-۲-۲-۴
۷۴ شهداد..... ۳-۲-۲-۴
۷۶ جمع‌بندی..... ۴-۲-۲-۴

۷۸۳-۳-۴ محوطه‌های فلات مرکزی
۷۹۱-۳-۳-۴ تپه سیلک
۸۳۲-۳-۳-۴ تپه قلی درویش
۸۷۳-۳-۳-۴ تپه سفالین
۸۸۴-۳-۳-۴ جمع‌بندی
۹۱۴-۴ نقش اقتصاد در شکل‌گیری و تکامل جوامع آغاز نگارش
۹۳۱-۴-۴ محوطه‌های جنوب غرب، غرب و جنوب
۹۶۲-۴-۴ محوطه‌های جنوب شرق
۹۹۳-۴-۴ محوطه‌های فلات مرکزی
۱۰۰۵-۴ نتیجه‌گیری
۱۰۳ فصل پنجم: ارزیابی
۱۰۴۱-۵ مقدمه
۱۰۴۲-۵ ارزیابی فرضیات
۱۰۸۳-۵ آسیب‌شناسی تحقیق و ارائه پیشنهادات
۱۱۰ منابع

فهرست جدول‌ها و نمودارها

صفحه	عنوان
۲۱	جدول ۱-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب غرب با جنوب شرق.....
۲۱	جدول ۲-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب غرب با جنوب.....
۲۱	جدول ۳-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب غرب با فلات مرکزی.....
۲۱	جدول ۴-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب غرب با غرب.....
۲۲	جدول ۵-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب غرب نسبت به یکدیگر.....
۲۲	جدول ۶-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب شرق با جنوب.....
۲۲	جدول ۷-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب شرق با فلات مرکزی.....
۲۲	جدول ۸-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب شرق با غرب.....
۲۲	جدول ۹-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب شرق نسبت به یکدیگر.....
۲۳	جدول ۱۰-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب با فلات مرکزی.....
۲۳	جدول ۱۱-۲- فاصله محوطه‌های منطقه جنوب با غرب.....
۲۳	جدول ۱۲-۲- فاصله محوطه‌های منطقه فلات مرکزی با غرب.....
۲۳	جدول ۱۳-۲- فاصله محوطه‌های منطقه فلات مرکزی نسبت به یکدیگر.....
۳۹	جدول ۱-۳- اشکال انواع سیستم‌های شمارشی متون آغاز نگارش.....
۴۵	جدول ۲-۳- شواهد آغاز نگارش در محوطه‌های فلات ایران.....
۴۶	جدول ۳-۳- شواهد آغاز نگارش در محوطه‌های فلات ایران.....
۴۷	لوح ۱: مهرها و اثر مهرهای آغاز نگارش.....
۴۸	لوح ۲: مهرها و اثر مهرهای آغاز نگارش.....
۴۹	لوح ۳: مهرها و اثر مهرهای آغاز نگارش.....
۵۰	لوح ۴: اشکال مختلف ظروف سفالی آغاز نگارش.....
۵۱	لوح ۵: اشکال مختلف ظروف سفالی آغاز نگارش.....
۵۲	لوح ۶: داده‌های مربوط به مدیریت اداری آغاز نگارش.....
۵۳	لوح ۷: داده‌های مربوط به مدیریت اداری آغاز نگارش.....

نمودار ۳-۱- مراحل تکامل ابزارهای شمارشی و حسابرسی از دیدگاه بسهرا..... ۳۶

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۱۹	تصویر ۱-۲- مسیرهای اصلی تجارت در ایران و بین‌النهرین در اواخر دوره اوروک.....
۲۰	تصویر ۲-۲- مسیرهای اصلی تجارت در ایران و بین‌النهرین در دوره آغاز عیلامی / جمدت‌نصر...
۲۴	تصویر ۳-۲- نقشه راه‌های ارتباطی پیشنهادی محوطه‌های آغاز نگارش.....
۳۱	تصویر ۱-۳- طرحی از سفال‌های اوروک قدیم از محوطه ابوصالابیح عراق.....
۳۲	تصویر ۲-۳- کاسه‌های لبه‌وار ریخته بدست آمده از محوطه حاجی نبی «آسیای صغیر».....
۳۳	تصویر ۳-۳- نمونه سفال‌های اوروک و شوش و وجه تشابه بین آن‌ها.....
۴۱	تصویر ۳-۵- مقایسه‌ی لوحه‌های آغاز نگارش در محوطه‌های مختلف.....

پیش از کاوش‌های چغامیش در سال ۱۹۶۱، سفال‌های مرحله اولیه دوره آغاز نگارش (اوروک جدید یا آغاز ادبیات a-b) توسط پیر دلوگاز در محوطه وارکا شناخته شده بود، در ضمن مرحله بعدی دوره آغاز نگارش (دوره c-d یا جمدت‌نصر) که اوایل دوره آغاز عیلامی در فلات ایران را در بر می‌گیرد به بهترین شکل در محوطه‌های منطقه دیاله از قبیل جمدت‌نصر، کیش و تل اوقیر شناخته شده بود. با پیگیری کاوش‌های چغامیش، الیزابت کارتر اصطلاح آغاز نگارش را در دشت شوشان برای دوره اوروک جدید پیشنهاد کرد (Alizadeh, 2003: 23). تفاوت‌های موجود بین دو مرحله یاد شده فوق چنان است که تفکیک این دو دوره را از یکدیگر اجتناب ناپذیر می‌سازد و در واقع فرهنگ آغاز عیلامی را نمی‌توان مرحله بعدی پیشرفت فرهنگ اوروک به حساب آورد، چرا که بین این دو، نوعی گسستگی واقع شده است (Amiet, 1968: 196). اگرچه بعضی تلاش‌ها برای ارائه یک مدل از ساختار اجتماعی، سازمان اقتصادی و مکانیسم‌هایی از گسترش آغاز عیلامی صورت گرفته است، لیکن بایست پذیرفت که ما اطلاعات اندکی درباره تمدن آغاز عیلامی داریم. کامیار عبدی پیشنهاد می‌کند که با ترک واژه «دوره» و در عوض استفاده از «افق آغاز عیلامی» برای این محدوده زمانی، می‌توان به تشخیص دقیق‌تر زمانی و محلی بودن چارچوب جغرافیایی آن کمک کرد، شاخصه این افق فرهنگی مدارک مربوط به مدیریت اداری است که در بخش‌های مختلفی از ایران یافت می‌گردد (Abdi, 2003: 150). اطلاعات منتشر شده در رابطه با محوطه‌های این دوره بیشتر معطوف به محوطه شوش (مهم‌ترین محوطه مربوط به این دوره)، تل ملیان در بخش بیضای استان فارس، تا حدودی تپه یحیی، شهر سوخته و شهداد در بخش جنوب‌شرقی فلات ایران، چغامیش و تل قضیر در استان خوزستان، تپه سیلک، قلی درویش و تپه سفالین در فلات مرکزی است. تاکنون هیچ اقدام اساسی و علمی در رابطه با این که جوامع این دوره آیا دارای ریشه‌ای بومی و خاص فلات ایران بوده‌اند یا خیر به انجام نرسیده است، این امر به خودی خود امکان مطالعات دقیق‌تر بر روی اشیاء و آثار منسوب به این دوره را تا حدود زیادی دچار مشکل کرده است.

این پژوهش با توجه به سؤالات اصلی تحقیق در پنج فصل تهیه و تنظیم شده است. فصل اول از چهار بخش تشکیل می‌شود که شامل کلیات تحقیق می‌باشد. در این فصل سعی شده است به سؤالات، فرضیات، اهمیت و پیشینه تحقیق در مورد جوامع آغاز نگارش پرداخته شود.

فصل دوم، شامل جغرافیای مناطق آغاز نگارش است. در این بخش بنابر نیاز به پاسخگویی به سؤالات تحقیق، به جغرافیا و ویژگی‌های زیست محیطی مناطق مختلف مربوط به فرهنگ‌های آغاز نگارش و همچنین به مقوله جاده‌های ارتباطی بین این مناطق که تاثیر فراوانی در روند گسترش این فرهنگ در فلات ایران داشته از طریق نرم افزار Google Map پرداخته شده است .

در فصل سوم به باستان‌شناسی محوطه‌های آغاز نگارش فلات ایران، توصیف داده‌های شاخص به دست آمده از این دوره و مقایسه داده‌های هر یک از محوطه‌ها با یکدیگر پرداخته شده است. بنابر اهمیت یافته‌های باستان‌شناسی این دوره، شناخت دقیق این داده‌ها و مطالعه تطبیقی آن‌ها از ضروری‌ترین اقدامات در جهت شناخت هر چه بیشتر این فرهنگ‌ها است.

در فصل چهارم که در واقع فصل اصلی این پژوهش است بر اساس سؤالات و فرضیات مطرح شده به تحلیل ویژگی‌های بومی این فرهنگ‌ها در گستره فلات ایران بر اساس لایه‌نگاری محوطه‌های مربوط به این دوره و پیشرفت‌های اقتصادی این جوامع در هر منطقه می‌پردازیم، در این فصل به مباحث مختلف صنعت‌گری و تخصص‌گرایی در تولید کالا پرداخته شده است.

نهایتاً در فصل پنجم به ارزیابی فرضیات و نتیجه‌گیری به صورت جداگانه پرداخته شده است.

فصل اوّل

کلیات

۱-۱- تعریف مسئله

لوبرتون به عنوان نخستین شخصی که کار گاهنگاری دشت شوشان را بر اساس طبقه‌بندی سفال‌ها و دیگر داده‌های کاوش‌های اولیه فرانسویان در شوش انجام داده بود، دوره‌های آغاز نگارش c-d (روستانشینی میانه) را معاصر با شوش c-b تا شوش c-c دانست، اما امروزه در ادبیات فعلی باستان‌شناسی، تقریباً اصطلاح آغاز نگارش در ارجاع به لایه‌های حاوی داده‌های فرهنگی این دوران کنار گذاشته شده و باستان‌شناسان بیشتر از اصطلاح اوروک جدید/ متأخر به جای این واژه استفاده می‌کنند (Alizadeh, 2003: 24).

مطالعه حاضر کوششی در جهت بازبینی شواهد و مدارک موجود باستان‌شناسی حاصل از بقایای دوره آغاز نگارش در گستره فلات ایران است. بررسی‌ها و کاوش‌های اخیر تا حدودی بازگو کننده این مطلب است که ساکنان این دوره جزء بومیان فلات ایران بوده‌اند و روابط بازرگانی و سیستم‌های مختلف مبادلاتی تأثیر شگرفی در رشد و توسعه فرهنگ‌های حاضر در این دوره داشته است. وجود گلوله‌های گلی توخالی، مهره‌های شمارشی، اثر مهرها و گل نبشته‌های عددی شاهد محکمی بر پیشرفت‌های فنی در این دوره است. وجود محوطه‌های فراوان این دوره در فلات ایران همچون شوش (به عنوان مرکز تحولات این دوره)، تل ملیان، تل قضیر، تپه یحیی، شهداد، شهر سوخته، سیلک و محوطه‌های نو یافته‌ای همچون قلی‌درویش و تپه سفالین به خودی خود موضوع مطالعه دقیق‌تر در مورد منشأ ساکنین این دوره را پیش رو قرار می‌دهد.

باستان‌شناسان و محققین از اصطلاح آغاز نگارش در برخی مواقع برای نام‌گذاری یک دوره فرهنگی، گاهی برای نامیدن نوعی تمدن و گاهی نیز از این اصطلاح برای نام‌گذاری و معرفی یک پدیده خاص اجتماعی-اقتصادی استفاده کرده‌اند. این دوره نسبتاً ناشناخته در باستان‌شناسی ایران که هم دوره با پیدایش و پیشرفت شهرنشینی و به وجود آمدن زمینه‌های اولیه نخستین حکومت‌ها در ایران است، در باستان‌شناسی خاور نزدیک با نام فرهنگ‌های آغاز نگارش معروف هستند (Hansman, 1972: 18).

پژوهش حاضر در واقع مروری است بر شواهد و یافته‌های به دست آمده از محوطه‌های این دوره، در نتیجه تا حدودی شناسایی ماهیت بومی یا غیر بومی این جوامع و نیز مطالعه تأثیر داد و ستدهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای بر رشد و گسترش فرهنگ‌های این دوره از سؤالات اصلی مطرح شده در این پژوهش است.

۲-۱- سؤالات اصلی پژوهش

۱- آیا توالی لایه نگاری باستان‌شناسی می‌تواند بومی یا غیر بومی بودن ساکنان این دوره را تأیید کند؟

۲- آیا پیشرفت‌های اقتصادی تأثیر در شکل‌گیری و تکامل این جوامع داشته است؟

بر همین اساس ساختار پژوهش به شکل بازخوانی مدارکی است که از اواخر هزاره چهارم قبل از میلاد و اوایل هزاره سوم قبل از میلاد به مانند سفال، مدارک مدیریتی (مهر، اثر مهر، گل نوشته) و صنعت سفالگری در محوطه‌های این دوره می‌باشد.

۳-۱- فرضیات

۱- توالی گاهنگاری مراکز مهم دوره آغاز نگارش بیانگر تداوم فرهنگی جوامع آغاز نگارش می‌باشد که خود گویای بومی بودن ساکنان این دوره است.

۲- پیشرفت‌های اقتصادی از جمله تجارت با مناطق دور دست باعث تکامل جوامع آغاز نگارش در فلات ایران گردیدند.

۴-۱- اهداف پژوهش

۱- شناسایی شاخص و برهم‌کنش‌های فرهنگی آغاز نگارش در فلات ایران.

۲- ارائه مدلی از ساختار اقتصادی جوامع آغاز نگارش فلات ایران.

۵-۱- سابقه و ضرورت انجام تحقیق

همان‌گونه که در تعریف مسئله بیان شد درباره موضوع مورد مطالعه، مقالات و گزارش‌های متعددی منتشر شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به کاوش‌های هیئت فرانسوی در شوش، کاوش‌های رومن گیرشمن در سیلک کاشان، کاوش‌های هیئت ایتالیایی به رهبری ماریتزیو توزی در شهر سوخته که شرقی‌ترین محوطه مربوط به فرهنگ آغاز نگارش به شمار می‌آید، کاوش‌های لمبرگ کارلووسکی در تپه یحیی استان کرمان، کاوش‌های ویلیام سامنر در تل ملیان در حوزه رود کر، کاوش‌های مک‌کان در تل قضیر در رامهرمز، کاوش‌های سیامک سرلک در محوطه‌ی قلی درویش قم و کاوش‌های مرتضی حصارلی در تپه سفالین پیشوا اشاره کرد.